

TÁBOR BÉLA

*Az eredeti felejtés és a szó primátusa*¹

A szó rejtett fedezete – a szó mint emlékezés

Csak az a szó megszólító, hiteles, személyes, ahol a kimondott szóval vele zeng rejtett fedezete is. És ugyanez érvényes általában a formára. A „személy” mint „a megszólíthatóság a másikban” erre a rejtett fedezetre utal: a gyökérre.² Ez különbözteti meg nemcsak a frázist, hanem a terminológiát is a nyelvtől. Ez az, ami miatt „sziklát kell elgörgetni” az eredeti szóhoz!

Mert a felejtés nem passzív folyamat: minden felejtés hegyomlás – és ez a hegy arra omlik rá, aki felejt. (Vö. „rárakódások”.³) Ennek a hegynek a sziklát kell elgörgetni az eredeti szóhoz: ahhoz, ami én vagyok.

Mert a szó: emlékezés, anamnézis. Mondani valamit annyi, mint egy *eredeti felejtésből* kiemelni valamit – vagy pontosabban talán: magamat. És az igazi szavak megértésének feltétele és nehézsége is ebben rejlik: *együtt* kell emlékezni azzal, aki kimondja. A szóban felhalmozott emlékezéssel együtt az emlékezés talaját: a felejtést is meg kell tudni jeleníteni.

Amit itt a szóról mondtam, általában a művészi formára is érvényes.

A művészi forma: a rejtetlent a rejtettel együtt hozza elő.⁴ (Árnyék!⁵)

A rejtés mint a szimbólumteremtés előfeltétele. Az eredeti felejtés

„Csak az a szó (forma) hiteles, megszólító, személyes, ahol a kimondottal (megjelenővel) vele rezeg rejtett fedezete is.” A rejtettnek ez az együttrezgése: a szimbólum specifikus funkciója. Tehát csak az a forma hiteles, amelynek szimbolikus fedezete van.

A szimbólumot a kifejezéstől *actio radiusa* különbözteti meg? Az, hogy nem *fedő* felejtéseket fejez ki, hanem azt a felejtést, amelyet a fedő felejtések fednek? Csak az a kifejezés szimbólum, amely az *eredettel* köt össze: amely az *eredeti* felejtésből emel ki!

¹ {Tábor Béla jegyzeteiből összeállította Surányi László. Szerkesztette Surányi László és Tábor Ádám. Tábor Béla megjegyzései zárójel nélkül szerepelnek, minden más megjegyzés {} között. Megjelent in *Új Forrás* 2019/7 17-22.}

² A „megszólíthatóság a másikban”: a személyiség. A rejtett gyökér: a személyiség.

³ {„Augustinus mondja, hogy a szellem megismerésének módja nem hozzáépítés, hanem lebontás. Nem az ismeri meg a szellemet, aki „új ismereteket gyűjt”, aki szellemére új emeleteket épít. Éppen ellenkezőleg: csak az jut el hozzá, aki önmagán belül minden falat lebont, mert a szellem e falak közé van bezárva. A szellemet keresni nem egyéb, mint e falak közül kiszabadítani, eltakarítani róla a romokat és rárakódásokat.” Tábor Béla, *A szellemről*, in uő, *Személyiség és Logosz*, Balassi Kiadó, Budapest, 2003. 17-18.}

⁴ {A művészi forma paradoxonáról ezt írja Tábor Béla: „Heidegger szerint 'Hervorbringen ereignet nur, insofern Verborgenes ins Unverborgenes kommt.... (Előhozás, jelen-létre hozás csak akkor történik, ha valami rejtett előjön a rejtetlenségbe)'. Ez a 'jelenítő' a *forma*. A forma a rejtettből előhoz (= létrehoz = jelen-létre hoz!) a rejtetlenségbe. De a művészi forma specifikuma, hogy magát ezt a rejtettséget, (születési) helyét is a rejtetlenségbe hozza: nem tagadja meg, nem semmisíti meg: nem szakad el az eredettől, hanem ezt a rejtett eredetet is megjeleníti a maga eredeti rejtettségében; vagyis gyökerével együtt jeleníti meg, sőt táptalajával együtt. Így élő marad, táplálkozik és táplál: hagyja magára hatni az eredetbe sűrített egészet, és átviszi ezt a hatást. Ez különbözteti meg az absence (távollét) minden megnyilvánulásától, köztük a lehozott absence-től: a giccstől is.”}

⁵ A rejtettet a rejtetlennel együtt előhozni: az árnyék problémája (Chamisso Peter Schlemihlje). Max Müller szerint a mítosz az árnyék, amelyet a nyelv vet a gondolkodásra. Peter Schlemihl: elvesztette a mítoszt. Chamisso a felvilágosodás racionalizmusát bírálja benne.

„Mondani valamit annyi, mint egy eredeti felejtésből kiemelni valamit – vagy pontosabban: magamat”. Nem lehet-e, hogy éppen ez az „eredeti felejtés” az egyéniség ősmozdulata? Tehát: az extenzió ősmozdulata? Ez egyben a „testképző felejtés” volna, reinkarnációs értelemben! És amit ez az eredeti felejtés eredetileg felejt: maga a személyiség, a „más” (= az egyéniség) eredetije – az intenzió? Ez egyben fényt vetne „daimón”, egyéniség és felejtés kapcsolatára is. (Vö. „ősbűn”, „asunder”⁶, individuáció⁷, \wedge !⁸ Mert a felejtés a sok-képző (dezidentifikáció), az emlékezés pedig az Egy folyamatos önteremtése (identifikáció).)⁹ És a mítosz mint „felejtési folyamat” ebben a felejtési ősmozdulatban gyökeredzne. De a mítosz specifikus értéke az, hogy az *eredeti* felejtésre – az eredeti felejtésbe! – vezet vissza minden más felejtést! A mítosz felejtése tehát emlékezés – de nem az eredeti emlékezésre (intenzióra), hanem az eredeti *felejtésre* való emlékezés.

Szó és művészet – a szó primátusa

Nem kereshetjük-e itt a művészet lényegét is?¹⁰ És nem ebben gyökeredik-e a szó primátusa? Abban, hogy a szó az emlékezésre emlékezik, a művészet a felejtésre? A szó a létre emlékezik, a művészet: a lét elvesztésére? De szó és művészet (szó és kép, szó és zene) nem választhatók szét; csak mint „irányfogalmak” különböztethetők meg, és ez a különbség nagyon szubtilis.

Szó és művészet („szó primátusa”): emlékező emlékezés és felejtő emlékezés?

A szó: közvetlen személyesség, közvetlen kapcsolat a léttel. A művészet: közvetett személyesség,

⁶ {Az ősbűnről I. Tábor Béla, *Kísértés és bűn – részletek*, in *Vajda Júlia* (szerk. Kozák Gy. és Soóky A.) Balassi Kiadó, Budapest, 2004, 219-223.

Tábor Béla itt és a továbbiakban Franz X. Baader gondolatára utal (amely összefüggést lát a német *Sünde*, „bűn” és *Sonderung* „elkülönülés”, az angol *asunder*, „szét, ketté” szó között): „Wie [...] Söhnen, Versöhnen eine Wiedereinigung getrennter und entzweiter Dinge bedeutet, so mag Sünde wohl von Sundern, (asunder, sondern, Trennen) abgeleitet werden.“ [Ahogy a kiengesztelődés elválasztott és meghasonlott dolgok újraegyesülését jelenti, úgy talán a bűn (Sünde) is levezethető az elválasztásból, elkülönítésből (Sundern, asunder, sondern, Trennen.) Franz von Baader, *Gedanken aus dem großen Zusammenhange des Lebens*, in Franz von Baader's *Sämtliche Werke*, Bd. II. Scientia Verlag Aalen, 1963, 13. Az újabb kutatások a *Sünde* szó etimológiáját egy „igaz, tanúság” jelentésű indogermán töre vezetik vissza, míg a *Sondern* etimológiáját egy „önmaga, elkülönített” jelentésűre. Lásd *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, dtv, Berlin, 1993.]

⁷ Individuáció: a *mássá* válás folyamata! Az egyéniség az, aki „más”, „mint a többi”. De a valóság születésének pillanatában ez a „többi” csak a személyiség lehet. Az egyéniség tehát először is „más, mint a személyiség”, és egyben: a személyiség *mása*. „Más is akar lenni, mint a többiek”, illetve mint a személyiség. A személyiség ezzel szemben *nem* akar más lenni! Az első idegenség a hasonlóság: az az egyéniség, amely „a megszólalásig” (de éppen csak a megszólalásig!) hú mása a személyiségnek. Ezt az idegenséget tehát a szó depotenciálása konstituálja – és ezen túl is, minden idegenséget ez konstituál! (Idegenség – semmi – némaság!) Az idegenség: megszólíthatatlanság, illetve a relatív idegenség: relatív megszólíthatatlanság. Az idegenség feloldása pedig a megszólíthatóvá tételét jelenti.

A Sok ősmisztériuma tehát a szó ősmisztériuma, vagy még pontosabban és átfogóbban (mert végső fokon nemcsak a Sok, hanem az Egy és Sok ősmisztériumáról van szó): a valóság őstörténete a szó őstörténete.

⁸ {Az „Y-delta (pont)”, \wedge Szabó Lajos képe. Ugyanő idézi a dialektika Philónra visszamenő meghatározását: „az Egységes hasadása és ellentmondó részeinek megismerése”, és az Y-delta pontnak az egységes hasadási pontját nevezi. Ez a pont Tábor Béla szerint „személyiség és egyéniség elágazása, szétválása.” Ugyanakkor „ebben a pontban az Egy és a sok azonos: mert a delta két ága csak a két szélső határa a hasadásnak”, és „minden új a \wedge (Y-delta) pontból ketté ágazó egy létező két ágának találkozásából születik.”}

⁹ Felejtés: extenziós mozdulat (testképzés, szétszóródás, távolítás, sok-képző, asunder!) = „elrejtőzni önmagam elől”. (Narcizmus). Emlékezés: intenzió (Er-innerlichung).

¹⁰ Itt van talán a művészet differencia specifikája a gondolkodással szemben?

a személyesség „eltűnésén” keresztül: a mű közvetítésével. (A művészet: „személyességkonzerv”, akkumulált személyesség!)

A művészet a rejtettségből beszél: mindig a felejtésből, a felejtésen belülről.

A „szó primátusáról” csak akkor beszélhetünk, ha a szó olyan szó, amely magában foglalja a művészet mozdulatát is (tehát a felejtésből is beszél), és ezen kívül egy olyan mozdulatot is, amely áttöri a felejtés burkát, ha csak „egy pillanatra is”: a személyes jelenlét pillanatára és olyanra (vagy úgy) is emlékezik, amire a felejtés burkából nem lehet *emlékezni*.

A modern művészet és a felejtés

A láthatatlant láthatóvá tenni (Klee¹¹): ez a *szimbólum* funkciója! (Vagy általában a formáé?) Ilyen értelemben szimbólum a test és a szó is. De nem minden „kifejezés”, nem minden „jel”, és nem minden „szó” szimbólum: csak az, amely a láthatatlant láthatóvá teszi. Az a szó, hogy „vízvezeték-csap” például nem szimbólum, mert nem tesz láthatatlant láthatóvá. De az, hogy „lélek”, „személyiség”, sőt az, hogy „én” – és elsősorban az, hogy „Isten”! – szimbólum. A szimbólum: mindig *egészet* tesz láthatóvá.

A szimbólum: rejtő (rejtett?) emlékezés. *Rejtő láthatóvá tétel*. A felejtés burkát feszítő emlékezés. Az emlékezéssel terhes felejtés vajúdása.

Klee híres mondása tehát azt jelentené, hogy a művészet feladata: a szimbólum-teremtés. És ez valóban igaz is – abban az értelemben, ahogyan a formáról mint a mítosz (hit) alkotó mozzanatáról beszélek. De a modern művészet valójában nem tart itt. Egyelőre még csak ennek előfeltételénél tart: a látható láthatatlanná tételénél – a rejtésnél.

A modern művészet „visszaveszi a formát” a mítosztól, vagyis tevékeny részese lesz a mítoszbontásnak: megtisztítja az (ős)felejtésre való emlékezést a hazuggá vált emlékektől, attól, ami valaha valóban emlék volt, de azóta elfelejtettük, sőt azt is elfelejtettük – letagadtuk –, hogy már elfelejtettük. A modern művészet most tehát nem abban látja a funkcióját, hogy „visszaemlékezzen az ősfelejtésre”, hanem abban, hogy „visszafelejtessen egy álemlékezést”, amely a felejtés felejtése (vagy másképp kifejezve: nem az ősfelejtésre, hanem egy késői, kulturális felejtésre emlékezzen a felejtés nyelvén): ezt jelenti a rejtő funkciója. A látható láthatatlanná tétele.

„A modern művészet a láthatót láthatatlanná teszi”: a látható valóságot szimbólumra szorulóvá! Más szóval: *teret* teremt a szimbólum számára.

Szó és felejtés

Ha a szó emlékezés az ősemlekezésre, ez magában foglalja azt is, hogy a szót is megelőzi a felejtés valamilyen formája – mert emlékezésre csak ott van szükség, ahol egy jelen megszűnik jelen lenni, illetve ahol csökken a jelenlét intenzitása –, de a szó áttöri a felejtés falát és át tud hatni az eredeti jelenlétig.

Ez esetben a János evangéliumnak az a fogalmazása, hogy „kezdetben *volt* a szó” (tehát ezzel a kezdetben, jelenlétben lehorgonyzott múlttal!) egzakt volna: azt fejezné ki, hogy a szó az *első* múlt, a múlt a kezdet (a születés) pillanatában, az első jel, az első szimbólum – illetve azzal az ellentmondással, hogy „kezdetben *volt*”, éppen a szó eredeti belső ellentmondására utalna, arra, hogy a szó felejtés utáni és mégis a felejtés *előttre* emlékezik – és ez egyben a logosz (a szó) *közvetítő* jellegének őshelye is volna. (Ennek kapcsolata azzal, hogy a logosz a szenvedés ellenmozdulata!) Ugyanezt mondhatjuk a Genézis első mondatának múltidejére, illetve ellentmondására: „kezdetben *teremtette* Isten az eget és a földet”. Kezdetben Isten önmagát teremti (a jelenben!), de az „egyet és földet”

¹¹ {„A művészet nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz.” Paul Klee, *Alkotói vallomás*, ford. Tillmann J.A., *Balkon*, 1995/9.}

(=fentet és lentet, férfi és női princípiumot: az első hasadást) már nem „teremti” a kezdetben, hanem „teremtette”.

Jelenlét – felejtés – emlékezés

A „lét” (Sein, „ist”, „van”, „is”) döntő specifikuma: a jelenlét. (Tehát úgy, ahogyan Heidegger mondja: „das Anwesen”.)

Miért helyezem mégis előtérbe az emlékezés és felejtés kérdését?

Mert az *alapdrámaiságot* ez az ellentét fejezi ki, szemben a jelenléttel, amelyhez csak ezen az ellentéten keresztül lehet eljutni.¹²

A felejtés: távolodás, távolságtéremtés (idegenség), távoltasítás. Az emlékezés: közeledés, közelségtéremtés (azonosság).

[...]

Emlékezés és felejtés poláris (komplementer) mozdulatok. Az emlékezés az identifikáció folytonossága, a folytonosságba beleértve azt is, hogy az identifikáció intenzitásának szintje nem szilárd.

De nincs emlékezés ott, ahol nincs feloldásra váró felejtés!

Felejtés – rejtőzés

Felejteni annyi mint elrejtőzni. Ki elől? „önmagam” elől. Más szóval: az egyéniség mint „más”, mint „*önmaga mása*” – vagyis a személyiség „mása” – lehasad (relatív!) a személyiségről, hogy elrejtőzhessen előle, és így ezt a „más-létét” „önmagává” deklarálhassa.¹³ (Titanizmus.) A szubcentrumban eredendően megvan ez a tendencia, ez a kísértés, már azért, hogy az eredeti centrum „képmása”, tükörképe – tehát megvan benne a kísértés, hogy eredeti centrumnak tudja magát.¹⁴ (Freud: „apakomplexum”!)

Ez a felejtő rejtőzés a *daimón* születése és lényege. (A *daimón* születésének pillanata!) Ez a *mítosz* születése. (A mítosz születésének pillanata.) És ez a maszk születése is! Daimón, mítosz, maszk elválaszthatatlanok egymástól!¹⁵

A maszk a mítosz születésének szimbóluma. Ez pedig annyit jelent, hogy a *szimbólum* születésének szimbóluma – mert „minden szimbólum még ki nem bontott mítosz”.¹⁶

Mi az, amit a maszk rejt? A szó az, mint emlékezés az emlékezésre!¹⁷ Csak különbséget kell tudni tenni eredeti maszk és a maszk maszkja között! Mert a maszk: folyamat! Ugyanígy: felejtés és a felejtés felejtése között is! A felejtés felejtése nem kettős negáció. Hatványozás!

¹² „A félelem (szorongás?) az idő, vagy talán pontosabban az időben-lét egyik pneumatológiai perspektívája. Talán úgy is mondhatjuk: függvénye. Az időben-lét ellentéte a jelenben-lét. A félelem ellenszere tehát a jelenben-lét volna. Az időt egy pneumatológiai alapmozdulat konstituálja: a felejtés, mint ahogy a jelenlétet a másik pneumatológiai alapmozdulat: az emlékezés. De a jelenben-lét mint a félelem ellenszere nem fakadhat az idő félretolásából, „elfojtásából”, vagyis az idő elfelejtéséből: mert *minden* felejtés idő-konstituáló és ezzel együtt félelem-konstituáló – tehát: az a felejtés is, amely az időt, a *felejtést*, a félelmet felejti el. Felejtésből sohasem lehet jelenlét, mindig csak múltban- és jövőben-lét, vagyis idő. Az idő és félelem legyőzéséhez az *egyetlen* út az emlékezés mint jelenlétet konstituáló mozdulat.” Tábor Béla, *Személyiség és Logosz*, 253-4.

¹³ Így lesznek a „dolgok” is „azonosak önmagukkal”.

¹⁴ Az embert Isten saját képmására teremti: úgy teremti, hogy meglehessen benne a kísértés, a bűnre való képesség!

¹⁵ {Vö. Tábor Béla, *Személyiség: persona, Krisztus-misztérium, buddhizmus*. in *Műhely* 2019/5-6.szám, 47-50.}

¹⁶ {Vö. Johann Jacob Bachofen, *Mutterrecht und Urreligion*, Alfred Kröner Verlag, Lipcse, 1926. 58.}

¹⁷ Van, akinek a szava fa, és van, akinek a szava maszk.

A felejtés *múltat* implikál. Sőt, bizonyos értelemben maga a múlt. A felejtés: kilépés (vagy kiesés) a jelenlétből.

De emlékezés és felejtés egyaránt emlékezés-szintek, illetve felejtés-szintek relativitásaként értelmezendő. (A jelen-emlékezéstől a múlt elfelejtéséig, vagyis a jelenléttől a felejtés elfelejtéséig.)

Logosz és mítosz: emlékezés a jelenlétre és emlékezés a múlt létre

Az élő múlt az el nem felejtett felejtés, emlékezés az (eredeti) felejtésre: a mítosz élete!

A mítosz sohasem a valósággal foglalkozik, de nem is a léttel. Hanem mindig a „Léthével”, a lét és valóság határfolyójával: a *valóság eredetével!* A felejtést az eredendő „Léthe” teszi lehetővé.

A mítosz témája az eredet, arkhé (Kerényi)¹⁸. De ez nem mond ellent annak, hogy az ősmítosz a bűnbeesés mítosza („bűn” mint Sonderung). A Genézisben a csúcására állított zikurrat egyetlen alappontjából bomlik ki a létezés „eredete”, a „bűnbeesés” mítoszában a *valóság* keletkezéséről (a *múlt* születéséről, a felejtéséről és ennek megtestesüléséről) van szó.

Az „ősbűn”: a *valóság* születése. (Felejtés mint múlt-teremtő, testképző).

„Kezdetben *van* az emlékezés”: lét (jelen-lét). „Kezdetben *volt* a felejtés” = valóság (múlt-lét).

A valóság őstörténetének kezdetén a felejtés áll – a *valóság* kapujában a felejtés áll! A létezés kapujában csak annyiban, amennyiben ez a létezés valóság, vagyis múlt van benne megtestesülve. A valóság őstörténete a felejtéssel kezdődik, és az emlékezésbe akar eljutni. Vagy a felejtést akarja *eredeti* felejtéssé mélyíteni? Nem, mert ez esetben csak a mítosz igényével lépne fel.

Logosz és mítosz: emlékezés és felejtés. Pontosabban: emlékezés az emlékezésre és emlékezés a felejtésre = az emlékezés megjelenítése és a felejtés megjelenítése = emlékezés a jelenlétre és emlékezés a múlt-létre = emlékezés a létre és emlékezés a valóság születésére.

Mindkettőben emlékezésről van szó, tehát mindkettőben felejtést kell legyőzni. De a mítosz csak az ősfeléjtésig oldja fel a felejtést, a logosz magát az ősfeléjtést is feloldja (fel akarja oldani?).

Őstörténet: amit a mítosz úgy kérdez: mi *volt* kezdetben, azt az őstörténet a logosz nyelvén kérdezi: mi *van* kezdetben? Őstörténet: a múlt-történet helyett jelen-történet.¹⁹

Őstörténeti alapfelismerés: az eredet gyógyít

„Költészet”: a terminologizálódott nyelvből kiásni, illetve kicsiholni magát a nyelvet.

Ugyanígy tesz minden művészet! Vö. esztétikai forma „visszabontása” születő formává.

Minden teremtő alkotás: őstörténet-kutatás (=őstörténeti kútásás): visszakövetés az őstörténethez!

Az őstörténet alapfelismerése ebben foglalható össze: „az eredet gyógyít”, és minden teremtés ebből a gyógyító eredetből merít. Más szóval: szemben a creatio ex nihilo-val Isten – a gyógyító eredet – *önmagából* teremti a világot.

A betegség: „idegen anyag beépülése szervezetünkbe”. „Idegen anyagot” építünk magunkba, valahányszor nem a gyógyító eredetből táplálkozunk. Idegen minden, ami nem az „eredetünkéből” ered. Minden aktus betegít, azaz patológikus, ami nem őstörténeti aktus.

¹⁸ {Carl G. Jung - Karl Kerényi, *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Rhein Verlag, 1951. 1}

¹⁹ Ludwig Noiré: „Alle Sprachwurzeln bedeuten Tätigkeiten.” [Minden szógyök tevékenységet jelent.] Mert *eredetileg minden* tevékenységet, cselekvést jelent: בראשית ברא [börésit bara, „Kezdetben teremtette”]: a hangsúly azon van, hogy kezdetben *teremtette* – nem készen *van* a kezdetben. Vö. Marx munkaértékelmélete. A dolgok mögött személyi cselekvő viszonylatok vannak.